

SELÇUKLU HANEDAN ÜYESİ İBRAHİM YINAL VE HÂKİMİYET BÖLGESİ HEMEDAN

Azer GÜRCAN* & Harun AYDEMİR**

* Arş. Gör. Dr. Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. azer.gurcan@balikesir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9249-0849

** Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi,
harunaydemir91@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2196-7264>

Received Date: 15.03.2025. Revised Date: 23.03.2025. Accepted Date: 27.03.2025.

Copyright © 2025 Azer Gürçan and Harun Aydemir. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Öz

Selçuklu Hanedanı'nın önemli üyelerinden biri olan İbrahim Yinal, dönemin siyasi ve askeri dinamiklerine önemli katkılarda bulunmuş bir figürdür. İbrahim Yinal'ın hayatı ve Hemedan bölgesindeki hâkimiyeti, Selçuklu İmparatorluğu'nun genişlemekte olan sınırlarında stratejik bir rol oynamış ve bölgesel yönetimi ile imparatorluğun geleceği üzerinde etkiler yaratmıştır. Hemedan bölgesinin hâkimiyeti, Selçuklu Devleti'nin bu topraklar üzerindeki denetimini pekiştirmeye yardımcı olmuş, aynı zamanda bölgesel güvenliği sağlamada önemli bir adım olmuştur. Bu bölgenin yönetimi, Selçuklu İmparatorluğu'nun Batı'ya doğru ilerleyişinde hayati bir rol oynamıştır. İbrahim Yinal'ın Hemedan'daki hâkimiyeti, Selçuklu'nun güç ve nüfuzunu artıran bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Sonuç olarak, Selçuklu Hanedanı'nın üyesi İbrahim Yinal, Hemedan'daki hâkimiyetini başarılı bir şekilde sürdürerek hem devletin askeri hem de idari gücüne katkıda bulunmuş, bu sayede Selçuklu İmparatorluğu'nun bölgedeki varlığını pekiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklular Devleti, İbrahim Yinal, Tuğrul Bey, Hemedan, Hanedan.

SELJUK DYNASTY MEMBER İBRAHİM YINAL AND DOMINANCE ZONE HAMEDAN

Abstract

One of the important members of the Seljuk Dynasty, Ibrahim Yinal, is a figure who made significant contributions to the political and military dynamics of the period. Ibrahim Yinal's life and dominance in the Hamedan region played a strategic role in the expanding borders of the Seljuk Empire and had an impact on the regional administration and the future of the empire. The dominance of the Hamedan region helped to consolidate the Seljuk State's control over these lands and was also an important step in ensuring regional security. The administration of this region played a vital role in the Seljuk Empire's advancement towards the West. Ibrahim Yinal's dominance in Hamedan went down in history as a period that increased the power and influence of the Seljuks. As a result, Ibrahim Yinal, a member of the Seljuk Dynasty, successfully maintained his dominance in Hamedan, contributing to both the military and administrative power of the state, thus consolidating the presence of the Seljuk Empire in the region.

Keywords: Great Seljuk State, Ibrahim Yinal, Tugrul Bey, Hamadan, Dynasty.

Giriş

Günümüzde İran'ın batısında yer alan Hemedan, Cibal eyaletinin dört büyük şehirlerinden birisidir. Nitekim İstahri, “Cibal meşhur şehirlerden oluşur. En büyük şehirleri Dinever, Hemedan, İsfahan ve Kum'dur” ifadeleriyle, Hemedan vilayetinin önemini arz etmiştir. (İstahrî, 2019: 183). Öte yandan Hemedan, farklı lisanlarda farklı isimlerle kayda geçmiştir. İlk

olarak Asur kralı I. Tiglat Pilasar'a ait olan tabletlerde "*Amadana*" olarak zikredilirken, I. Darius'a ait Bîsütun kitabesinin eski Farsça kısmında "*Hagmatan*" ve Elamca kısmında ise "*Hangmatana*" ismiyle ifade edilmiştir. (Shahbazi, <http://www.iranicaonline.org/articles/darius-iii> Erişim Tarihi: 18 Mart 2023). Bunların yanında Yunanca'da "*Aghbatana*" olarak belirtilen Hemedan, Arap kaynaklarında "*Hemezan*" adıyla yer almıştır (Kazvinî, 2019: 457; Nejabatî, 2014: 1; Nasırabadi, 2020: 211; Yazıcı, 1998: 183-185). Kazvinî, Hemedan'ın kurucusunu Hemezan b. Fellûc b. Sam b. Nuh olarak gösterirken, Hemedan isminin de kurucusundan geldiği anlaşılmıştır (Kazvinî, 2019: 638).

Genel itibarıyla etrafını çeviren Karaçay, Abbasabad, Sûmîne nehirleriyle bereketli topraklara sahip olan Hemedan, Elvend Dağı'nın eteğinde bulunan bir düzlükte yer almıştır (Kazvinî, 1388: 71; Nasırabadi, 2020: 211). Nitekim Hemedan'ı da içine alan Cibal, kelime itibarıyla dağlar anlamına geldiği belirtilmektedir (Kanar, 2015: 557). Ancak Arap coğrafyacılar tarafından adlandırılan Cibal Eyaleti, Selçuklular'ın hâkimiyetiyle beraber değişikliğe uğramış, Araplar'ın çoğunlukta olduğu Aşağı Mezopotamya Irak'ından ayırmak maksadıyla Irak-ı Acem ismiyle anılmaya başlamıştır (Strance, 2015: 243). Öte yandan Hemedan'ın, konum itibarıyla Kazvin ve Azerbaycan'ın güneyinde, Irak bölgesinin kuzeyinde, Kirmanşah'ın doğusunda ve Save'nin batısında yer aldığı kayda düşmüştür. Neticede Doğu-Batı ve Kuzey-Güney istikametinde işleyen ticaretin kesişme noktasında bulunan Hemedan, bu özelliği ile Selçuklu hâkimiyetine kadar pek çok devletin ve hanedanın ilgi odağı olmayı başarmıştır (Nasırabadi, 2020: 211). Tarihte Med İmparatorluğunun başkentliğini yapan Hemedan, İskender döneminde askeri bir üst olarak kullanılsa da, Sâsânîler döneminde başıboş bırakılmıştır (Bayraktan, 2013: 247-248; Kaya, 2000: 555-557). Bir süre atıl kalan Hemedan, Nihâvend Savaşı'yla İslam ordularının eline geçmiş ve eski önemine tekrar kavuşmuştur. Ancak şehir, en parlak dönemi hiç kuşkusuz Selçuklular'ın hâkimiyetiyle beraber yaşamıştır (Sarıçam, 2007: 98-99; Yazıcı, 1998: 183-185.).

Hemedan'ın Selçuklu Hâkimiyetine Geçiş: İbrahim Yinal ve Faaliyetleri

Selçukluların atası olarak gösterilen Selçuk Bey'in torunu ve Yusuf Yinal'ın oğlu olan İbrahim Yinal, doğuştan gelen haklarıyla Selçuklu hanedanının içerisinde önemli bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır (Köymen, 1993: 16-17). Ayrıca Büyük Selçuklular Devleti'nin kurucularından olan Tuğrul ve Çağrı Bey ile anne bir kardeş oldukları bilinmektedir. Nitekim Mikail b. Selçuk'un bir gaza sırasında ölümüyle beraber Tuğrul ve Çağrı beylerin anneleri, eski Türk geleneği olan "*levirant*" sistemiyle Selçuk Bey'in diğer oğlu Yusuf Yinal'la evlendirilmiş ve neticede bu evlilikten İbrahim Yinal dünyaya gelmiştir (Yüksel, 2010: 2029). Bu bağlamda İbrahim Yinal, Tuğrul ve Çağrı beylerle anne tarafından kardeş, baba tarafından ise amca çocukları olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan İbrahim Yinal'ın doğumu ve ölümü kesin olarak bilinmese de babasından gelen Yinal ismiyle anıldığı ve Bu kelime ayrıca "*İnal*" olarak da kaydedilirken, "*Anası hatun kökten babası halktan olan genç*" manasına gelmektedir. Bunun yanında bu kelimenin "*beyzade, inanılır insan*" manalarının da bulunduğu belirtilmektedir (Donuk, 1988: 16; Sümer, 1999: 7; Pideoğlu, 2013: 119). Bunun yanından "*Seyfûddeve*" lakabıyla zikredildiği bilinmektedir (İbnü'l-Esîr, 1991: 350; el-Bûndârî, 2016: 6; Turan, 2014: 85-86; Kafesoğlu, 1958: 120-121; Yüksel, 2010: 2035; Piyadeoğlu, 2013: 119).

Büyük Selçuklular Devleti'nin kuruluş aşamasında pek fazla bilgiye sahip olamadığımız İbrahim Yinal, tarihi vesikalarda ilk olarak 429/1038 yılı olaylarında kayda düşmüştür. Ancak Yinal adına basılan paraları incelediğimizde, onun Karahanlı Devleti'ne bağlı olan Buhara'nın Kermine vilayetinde amcası Musa Yabgu ile beraber 1029/419 senesinde para bastırıldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar Selçuklu tarihçileri arasında basılan bu paranın babası Yusuf Yinal'a ait olduğu fikri ağırlık kazansa da, "*Seyfûddeve*" lakabıyla basılması kafalarda soru işareti bırakmaktadır.

Şekil 1: Musa Yabgu ve Seyfûddevlâ İbrahim Yınal Adına 1029/419 Senesinde Basılan Gümüş Para

Kaynak: <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=15967>

Tarihler 426/1035 yılını gösterdiğinde ise Horasan coğrafyasına giriş yapan Selçuklular, ilk olarak Horasan'ın Nesa vilayetine yönelmiş ve buranın hâkimiyetini üstlenen Gazneli Devleti'ne mektup göndererek barınma taleplerini bildirmişlerdir (Beyhakî, 2019: 436-437). Kendisine gelen mektubu öfkeyle karşılayan Gazneli Sultanı Mesud, cevap olarak bir ordu hazırlanmasını ve Selçukluların Horasan'dan atılmasını emretmek olmuştur. Bu emir, aynı zamanda Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna yol açacak mücadeleleri de başlatmıştır (Sümer, 2009: 365-371). Özellikle 429/1038 yılında gerçekleşen Telhab mücadelesi, Selçuklu tarihi içerisinde önemli bir yer tutmuştur. Nitekim Telhab Savaşı'yla Gazneli Devleti'ni mağlup eden Selçuklular, Horasan coğrafyasının hâkimiyetini elde ederek devlet olma yolunda önemli bir adım atmışlardır. Neticede İbrahim Yınal, bahsi geçen savaştan sonra Tuğrul Bey'in emriyle Horasan'ın Nîşâbûr şehrine yönelmiş ve burayı Selçuklular adına fethetmeyi başarmıştır. Bu hadiseyle beraber İbrahim Yınal'ın ismi, ilk kez olmak üzere, tarihi vesikalarda yerini almıştır (Beyhakî, 2019: 516-518; Kazvinî, 2018: 343; Turan, 2014: 98; Agacanov, 2006: 90; Sevim ve Merçil, 2014: 30-31; Özgüdenli, 2015: 76; Piyadeoğlu, 2013: 120). Her ne kadar tarihi kaynaklar 429/1038 yılını işaret etse de, İbrahim Yınal'ın tarih sahnesine çıkışını, Hemedan hâkimiyetine ve sonrasında gelişen hadiselerle dayandırmak mümkündür.

431/1040 yılında gerçekleşen Dandanakan Savaşı ile Gazneli Devleti'nin ağır bir yenilgiye uğratan ve Horasan merkezli bir devlet kurmayı başaran Selçuklular, aynı tarih içerisinde Horasan'ın Merv vilayetinde bir kurultay gerçekleştirerek, Horasan coğrafyasını kendi aralarında pay etmişlerdir (Sevim ve Merçil, 2014: 31-35). Merv kurultayında alınan kararlara değinen Osman Turan (2014: 107), “*Tuğrul Bey Sultan yani İmparator sıfatı ile Nîşâbûr ve garpta fethedilecek yerleri alıyordu. Çağrı Bey de Melik sıfatı ile ve ordu kumandanı olarak, hükümet merkezi Merv olmak üzere, Ceyhun'a, Serahs ve Belh şehirleri ile Gazne'ye kadar uzayan ülkelere sahip oluyor, İnanç Bey (Musa Yabgu) Herat merkezi ile Bust, İsfizar, Sistan'a kadar alınacak vilayetlerin hükümdarı oluyordu*” beyanıyla, Tuğrul, Çağrı ve Musa Yabgu'nun hüküm süreceği toprakları açık bir şekilde ifade etmiştir. Neticede bu kurultayla beraber, Büyük Selçuklular Devleti'nin başına Tuğrul Bey geçirilmiş ve Nîşâbûr merkez olmak üzere Horasan'ın batısında kalan vilayetler onun hükmüne verilmiştir. Diğer taraftan İbrahim Yınal, zikredilen kurultaydan sonra Selçuklu hanedan üyesi olarak Tuğrul Bey'in yanında yer almış ve batı vilayetlerin fethi için Selçuklu birliklerine komuta etme görevi kendisine verilmiştir (Nîşâbûrî, 2018: 83; İbnü'l-Cevzî, 2014: 8; er-Ravendî, 1957: 103; Öngül, 2016: 19; Nasırabadi, 2020: 214).

Kısa süre içerisinde Horasan'ın batısında yer alan Rey vilayetini Selçuklu toprağı kılan Yinal, daha sonra Cibal bölgesinin önemli şehirlerinden birisi olan Hemedan'a yönelmiş ve buranın hâkimiyetini elinde bulunduran Kâkûyî ailesinden Ebû Kâlicâr Gerşâsb'ı yenilgiye uğratmayı başarmıştır (Piyadeoğlu, 2013: 123-124; Güner, 2001: 219-221). Gerşâsb ise, aldığı yenilgiden sonra Sâbûr-Hâst'a gitmeyi tercih etmiştir (Strange, 2015: 261). Hemedan önlerinde karargâh kuran İbrahim Yinal, kapıların açılmasıyla şehre hâkim olmayı başarmıştır (434/1042-1043). Ancak Gerşâsb'ın geri dönmesinden endişe eden Hemedan halkı, İbrahim Yinal'ı Gerşâsb üzerine gitmeye teşvik etmiş ve bunun için bir miktar para yardımında bulunmuştur. Sâbûr-Hâst şehrine gelen ve burayı kuşatma altına alan İbrahim Yinal, halkın direnişiyle karşılaşsa da, gerçekleştirdiği saldırılar neticesinde şehri elde etmeyi başarmış ve pek çok ganimet elde ederek geri dönmüştür. Ancak Tuğrul Bey'in Rey vilayetine doğru hareket etti haberini alan Yinal'ın, aynı şekilde anne bir kardeşini karşılamak üzere Rey'e yönelmesi, Hemedan vilayetini başıboş bırakmış ve bu durum, Gerşâsb'ın işine yaramıştır. Nitekim Gerşâsb, kısa süre içerisinde Hemedan'a tekrar sahip olmayı başarmıştır (İbnü'l-Esir, 1991: 387; Kafesoğlu, 1958: 125; Piyadeoğlu, 2013: 124).

Hemedan'ın tekrar el değiştirmesi, Selçuklular'ın batıya yönelik fetih politikalarını oldukça zora soktuğu anlaşılmaktadır. Hemedan'ın hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Tuğrul Bey, bu sefer bizzat kendisi Hemedan'a yönelmiş ve kısa süre içerisinde bir kez daha şehri elde etmeyi başarmıştır. Ardından Rey'e geri dönen Tuğrul Bey, Nasır el-Alevî'yi Hemedan'a görevlendirmiştir (İbnü'l-Esir, 1991: 389; Nasırabadi, 2020: 215). Ancak Selçuklular'ın bu hâkimiyeti çok uzun sürmedi. Nitekim Tuğrul Bey'in Hemedan'dan ayrılışı haber alan Gerşâsb, tekrar şehre gelerek, Selçuklu hâkimiyetine son verdi (436/1044-1045). Bu sıralarda Kirman'da bulunan İbrahim Yinal, Tuğrul Bey'in emri ile bir kez daha Hemedan'a yönelerek, Gerşâsb'ı şehirden uzaklaştırmayı başardı (437/Ocak 1046). (İbnü'l-Esir, 1991: 402; Kafesoğlu, 1958: 125-126; Piyadeoğlu, 2013: 126; Sümer, 2012: 344-346). Bu tarihten sonra Hemedan, İbrahim Yinal'ın eliyle kesin olarak Selçuklu toprağı haline geldi.

Hemedan'da Hâkimiyet Mücadele: İbrahim Yinal İsyanı

Hemedan vilayetinde Kâkûyî hanedanının hükmüne son veren İbrahim Yinal, bu sayede Selçuklular'ın batı yönündeki fetihlerinin önünü de açmış oldu (Piyadeoğlu, 2013: 125-132). Selçuklu hâkimiyetini Anadolu topraklarına kadar taşımayı başaran Yinal, bir süre sonra Rey vilayetinde ikamet eden Tuğrul Bey huzuruna geldi ve Selçuklu hanedan üyesi olarak doğuştan gelen haklarıyla Hemedan vilayetini kendisine verilmesini istedi. Ancak İbrahim Yinal, bu isteğinden umduğunu bulamadı. Nitekim Selçuklu topluluklarının ilk zamanlarda savunduğu, devlet hanedan üyelerinin ortak malıdır anlayışı, zamanla merkezi otoriteyi üstün kılma anlayışına dönüşmüş ve bu durum, hâkimiyet alanı elde edemeyen Selçuklu şehzadesi İbrahim Yinal'ı olumsuz etkilemişti. Tuğrul Bey'in merkezi faaliyetlerine değinen Osman Turan (2014: 125-126): *"Lakin devletin kuruluşunda büyük hizmetler gören İbrahim Yinal, Tuğrul Bey'in merkeziyetçi siyaseti sebebiyle, feodal devlet anlayışına göre, hakkını alamamış idi. Bundan dolayı merkezi Hemedan olmak üzere kendisine bir hâkimiyet sahası teminine çalışıyordu."* beyanında bulunmaktadır. Ayrıca bu konu hakkında Cihan Piyadeoğlu, *"Tuğrul Bey, zamanla devlet bünyesine alınan İranlı devlet adamlarının da etkisiyle merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik bir politika takip etmiş, ikta sistemin devreye sokulması çabasıyla hanedan mensuplarının elinde bulunan bölgeleri kendi hâkimiyetine almıştır."* ifadesiyle konuya açıklık getirmiştir (Piyadeoğlu, 2020: 93). Ancak Yinal, her ne olursa olsun Büyük Selçuklular Devleti için yaptığı başarılı fetihlere karşın Hemedan'ı almaya kararlıydı ve bu kararlılık onu isyana kadar götürdü. İlk isyanını 441/1049-1050 yılında gerçekleştiren İbrahim Yinal, en büyük desteği Hemedan'da bulunan Türkmen gruplarından sağladı. Ardından kendi adına para bastırarak, Tuğrul Bey'e karşı isyanını aşikâr etti Burada durulması gereken husus,

Türkmenlerin Büyük Selçuklular Devleti'nin Sultanı Tuğrul Bey'in yanında değil de İbrahim Yınal'ın yanında yer almasıydı. Bu durumu Tuğrul Bey'in merkezi otoriteyi üstün kılma isteği ile ortaya çıkan "ikta sistemine" dayandırabiliriz (Demirci, 2000: 43-47). Nitekim fethettiği toprakları tebaasında bulunan kişilere ikta olarak veren Tuğrul Bey, bir taraftan merkezîyetçilik anlayışını sağlamlaştırırken diğer taraftan başıboş hareket eden Türkmen gruplarını ikta arazilerinde uzaklaştırmaya çalışmıştı. İkta sisteminin Türkmenler üzerindeki etkiye değinen Piyadeoğlu,

"Bu sistemin tesis edilmesindeki en önemli sebeplerden biri de Türkistan'da mera sıkıntısı çeken pek çok Türkmen'in Selçuklular'ın hâkimiyeti altındaki bölgelere yoğun bir şekilde göç etmesiydi. Bu göç, Selçuklular Devleti'ni göçebe unsurların desteği ile kurulmasına rağmen, göçer bir devlet gibi işlerlik kazanmadı. Devlet, temellerini dayandığı göçebe unsurları yeni düzene uydurmak, onları devam eden eski alışkanlıklarından vazgeçirmek için mücadele etmek zorunda kaldı. Bunun için uygulanabilecek en etkili plan ikta sistemiydi."

ifadelerini kullanmaktadır (Piyadeoğlu, 2012: 99). Bu durum Türkmenleri merkezîyetçilik anlayışına karşı isyan eden Selçuklu şehzadelere destek vermeye kadar götürdü. Bu tip isyanların en güzel örneği, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, İbrahim Yınal isyanıydı.

Şekil 2: İbrahim Yınal Adına 1050/441 Senesinde Basılan Altın Para

Kaynak: <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=257011>

Türkmen grupların yoğun desteği alan İbrahim Yınal, merkez Hemedan olmak üzere bir isyan tertip etti. İsyanda hedef Tuğrul Bey amaç ise Hemedan'a hâkim olmaktı. Ancak gerçekleştirdiği ilk isyanda umduğunu bulamayan Yınal, Sermâc kalesine sığınsa da esir bir şekilde anne bir kardeşi Tuğrul Bey'in huzuruna getirilmekten kurtulamadı (441/1049-1050). (el-Azîmî, 2006: 12; İbnü'l-Esîr, 1991: 422-423; Turan, 2014: 126; Kafesoğlu, 1958: 127; Piyadeoğlu, 2013: 132). Kendisine isyan eden asi kardeşini iyi bir şekilde karşılayan Tuğrul Bey, ona iki seçenek sundu. Buna göre İbrahim ya Tuğrul Bey'in yanında Selçuklu şehzadesi olarak göreve devam edecek yahut Hemedan vilayetini ikta olarak kabul edecekti. İlk seçeneği tercih ederek akıllıca bir karar veren İbrahim Yınal, bu sayede Selçuklu hanedan üyesi olarak doğuştan gelen haklarından feragat etmemiş oldu. Diğer türlü ikta edilen topraklarda daimi olarak Tuğrul Bey'e bağlı ikta sahiplerinden birisi olacak ve haklarından feragat etmiş olacaktı (İbnü'l-Esîr, 1991: 423; Piyadeoğlu, 2013: 132-133). Yapılan sulh ile Tuğrul ve İbrahim arasında meydana gelen anlaşmaktık son bulmuş gibi görünse de, durumun farklı olduğu zaman içerisinde anlaşılacaktı.

Hemedan Hâkimiyeti İçin İbrahim Yinal'ın İkinci İsyanı

Tarihler 446/1055 yılını gösterdiğinde Tuğrul Bey, Büveyhî baskısından bularanan Abbasi halifesinin ricası üzerine Bağdat'a gelmiş ve onun gelişi ile Bağdat'ta baş gösteren huzursuzluk bir nebze olsun durulmuştu. Bağdat vilayetinde asayişini temin eden Tuğrul Bey, daha sonra Diyarbakır'da yerel bir hanedan olan Mervânîler'in üzere sefer düzenlemiş ve İbrahim Yinal'ı yardım için huzuruna çağırmıştı. (Merçil, 1992: 496-500; Tufantoz, 2004: 230-232).

Bu sıralarda Hemedan'da olduğu anlaşılan Yinal, yanına aldığı 20 bin Türkmen grubu ile beraber Tuğrul Bey'in huzuruna doğru harekete geçti. Huzura çıkmadan bir süre dinlenmeyi tercih eden İbrahim Yinal, bölgede bulunan ümera ve halktan aldığı hediyeleri yanında yer alan Türkmen gruplara dağıtmayı uygun gördü. Ertesi gün Tuğrul Bey'in yanında gelerek kardeşinin elini öpmüş ve daha sonra birbirlerine sarılmışlardı. İbrahim Yinal'ın gelişinden memnuniyet duyan Tuğrul Bey, hâkim olduğu Musul ve çevresini ona bırakmayı tercih etti. Daha sonra Bağdat vilayetine geri döndü. Ancak İbrahim Yinal'ın bir süre sonra Musul'dan ayrılarak Hemedan'a yönelmesi, Tuğrul Bey nezdinde isyan olarak algılanmış ve durumun iç yüzünü öğrenmek için Savtekin'i elçi olarak İbrahim Yinal'ın yanına göndermişti (450/1058). Sultan Tuğrul Bey, Has Hadimi Savtekin'i halifenin verdiği sık altın işlemeli ipek bir ferace, yine altın işlemeli bir Mekke sarığı ve işlemeli bir atı armağan olarak, Musul'da bulunan kardeşi İbrahim Yinal'a gönderdi ve Bu giysileri giymesini ve süratle Bağdat'a gelmesi emretti. (İbnü'l-Cevzi, 2011: 44; Merçil, 1975: 63-64; Piyadeoğlu, 2013: 135; Nasırabadi, 2020: 216).

Durumuna müdahil olan Abbasi Halifesi Tuğrul Bey'e hitaben,

“Ey Sultan, İbrahim Yinal'ın sana karşı isyanı, onun aleyhine olarak kötü ve aslı olmayan haberlerin ortaya çıktığı sırada, sana mektup yazıp İbrahim Yinal hakkında söylenen sözlerin doğruluğuna kabullenme ve onun aleyhinde herhangi bir karar vermede acele etme. Çünkü bazı kimseler, kendi çıkarları doğrultusunda, bu uydurma haberleri sana ulaştırıyor. İbrahim Yinal'ın itaat, sevgi, saygı ve bizimle kesin bir ittifak halinde bulunduğu haberi, bana ulaştı. Bu nedenle onu görmeyi çok arzu etmiş ve bu duyduklarımın da onu görme isteğimi daha da çok artırmıştır demişti.”

beyanıyla, iki tarafın arabuluculuk görevini üstlendi. Diğer taraftan İbrahim Yinal'ın nezdine de mektup göndererek, itaat etmesi için Bağdat'ta biran önce gelmesi bildirdi. Durumun ciddiyetini kavrayan Yinal ise, vakit kaybetmeden Musul üzerinden Bağdat'ta yol aldı (Muharrem sonu/Mart sonları 1058) (İbnü'l-Cevzi, 2011: 45). Amaç kendisinin Tuğrul Bey'e isyan etmediğini kanıtlamaktı. Nihayetinde Musul'dan Hemedan'a gidişinin isyan olarak algılanmaması hususunda Tuğrul Bey'i ikna etmeyi başardı. Ancak bu sırada İbrahim Yinal'ın Musul'dan ayrılışını fırsat bilen ve Tuğrul Bey'in düşmanı olarak gösterilen Aslan Beşâsîrî ile Musul'un eski hâkimi Kureyş b. Bedrân, buraya gelerek Selçuklu hâkimiyetine son vermesi, Tuğrul Bey'i Musul üzerine sefer düzenlemeyi zorunlu hale getirdi. (İbnü'l-Esîr, 1991: 484; İbn Kesîr, 2000: 182; Merçil, 1992: 528-529; Kafesoğlu, 1958: 127; Piyadeoğlu, 2013: 135).

Musul hâkimiyetinin Selçuklu nazırındaki ehemmiyetini çok iyi bilen Tuğrul Bey, İbrahim Yinal'a beraber hızlı bir şekilde Bağdat'tan Musul'a doğru harekete geçti. Ancak İbrahim Yinal'ın bir süre sonra ordudan ayrılarak Hemedan'a yönelmesi ve burada bulunan Türkmen gruplarını yanına çekmesi, Tuğrul Bey'in yönünü Hemedan'a çevirmesine sebep oldu (26 Ramazan 450/16 Kasım 1058) (İbnü'l-Esîr, 1991: 484). Nitekim bu hareketin isyan olduğu açıkça belliydi. Tuğrul Bey, Bağdat'ta eşi Altuncan Hatun ve veziri Amidülmülk'ü bırakarak kısa süre içerisinde Hemedan'a varmayı başardı. Bakıldığında İbrahim Yinal'ın Cibâl bölgesinde gücünün zirvesinde olması ve Tuğrul Bey'in askeri anlamında sayıca az olması, Büyük Selçuklu tahtını sarsmaktaydı. Ayrıca Kardeşi Ertaş'ın iki oğlu Muhammed ve

Ahmed'in de büyük bir ordu ile İbrahim Yinal'ın yanına gelmesi, Tuğrul Bey'in aleyhine olan gelişmelerdi. Nihayetinde Hemedan kapısında kardeşi tarafından yenilgiye uğratılan Tuğrul Bey, zorda olsa Hemedan'da bulunan bir kaleye sığınmayı başardı (Azîmî, 2006: 17). Öte yandan Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi tarafından Hemedan'da kuşatıldığı haberi Bağdat'a ulaşması, burada bulunan Altuncan Hatun'u telaşa düşürmüş ve ordusuyla beraber Hemedan'a yönelmesine sebep olmuştu. Bakıldığında Tuğrul Bey'in eşini Bağdat'ta bırakması, bir nevi kendi kurtuluşunu kazandırmıştı. Nitekim İbrahim Yinal'ın üzerine gelen orduyu karşılamak için hareket etmesi hem Hemedan önlerindeki kuşatmayı zayıflatmış hem de Tuğrul Bey'e Rey yolunu açmıştı (İbnü'l-Esîr, 1991: 488; Piyadeoğlu, 2013: 136). Rey vilayetine sığınan Tuğrul Bey, kardeşi Çağrı Bey'den yardım istemiş ve o da oğulları Karaarslan Kavurd, Alp Sungur Yakuti ve Alparslan'ı görevlendirmiştir. Özellikle Tuğrul Bey, o sırada Sistan vilayetinde olan yeğeni Alparslan'a mektup göndermiş ve bu mektupta, kardeşi İbrahim Yinal'ın taht hakkını almak istediğini, saltanatına karşı isyan başlattığı beyan etmiştir. Alparslan ise, bu mektuba karşılık Sistan'dan hareketle Irak hududuna gelerek, amcası Tuğrul Bey'in yanında bulunmuştur. Öte yandan İbrahim Yinal, bu gelişmelere karşılık kardeşi Ertaş'ın oğulları Ahmet ve Muhammed'in yardımına başvurmuştur. Netice itibariyle, iki taraf arasında gerçekleşen mücadelede, kaybeden taraf İbrahim Yinal olmuş ve tekrar Tuğrul Bey'in huzuruna getirilmiştir. İlk giriştiği isyanı affeden Tuğrul Bey, bu isyanda kardeşini affetmemiş, yeğenleri Ahmet ve Muhammed ile birlikte yay kırıyla boğmak suretiyle idam etmiştir (9 Cemaziyelahir 451/23 Temmuz 1059) (İbnü'l-Esîr, 1991: 488-489; el-Hüseynî, 1999: 14; Özgüdenli, 2015: 121). Son olarak bu isyan, Selçuklu tarihinde gerçekleşen ilk ciddi isyan olarak gösterirse de, son isyan olmamıştır. Nitekim hanedan üyesi olan ve bu statünün getirdiği haklardan faydalanamayan pek çok Selçuklu şehzadesi, dönemin Sultanına karşı ayaklanmada bulunmuş ve en büyük desteği başıboş Türkmenlerden sağlamıştır.

Şekil 3: Hemedan Coğrafyasını Gösteren Harita.

Sonuç

Selçuklu Hanedanı'nın önemli isimlerinden biri olan İbrahim Yinal, sadece bir askeri lider olarak değil, aynı zamanda bölgesel yönetim ve strateji konusunda da derin bir etki bırakmıştır. İbrahim Yinal'ın hayatı, Selçuklu İmparatorluğu'nun genişlemeye devam ettiği ve güç kazandığı bir döneme denk gelir. Bu dönemde, Selçuklu Devleti'nin etkisini artırması ve Orta Doğu'daki hâkimiyetini pekiştirmesi, büyük ölçüde bu tür stratejik liderlerin katkılarıyla şekillenmiştir.

İbrahim Yinal, özellikle Hemedan bölgesinde gösterdiği liderlikle dikkat çekmiştir. Hemedan, coğrafi olarak önemli bir konumda bulunmakta olup, bölgenin kontrolü, Selçuklu Devleti için hem askeri hem de ekonomik açıdan stratejik bir önem taşımaktadır. Yinal, bu bölgedeki hâkimiyetini sürdürerek, Selçuklu Devleti'nin Batı'ya doğru ilerleyişini kolaylaştırmış ve bu süreçte imparatorluğun sınırlarını daha da genişletmiştir. Hemedan'ın kontrolü, Selçukluların Batı'daki diğer topraklarla olan bağlarını sağlamlaştırırken, aynı zamanda Bizans ve diğer rakip güçlere karşı güçlü bir savunma hattı oluşturulmasına olanak tanımıştır.

Bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırırken, İbrahim Yinal'ın askeri dehası ve stratejik zekâsı büyük bir rol oynamıştır. Hemedan'a yönelik askeri operasyonlar, İbrahim Yinal'ın bu topraklarda sadece yönetici değil, aynı zamanda güçlü bir savaşçı ve stratejist olduğunu da kanıtlamıştır. Böylesine zorlu bir bölgeyi kontrol etmek, sadece askeri gücü değil, aynı zamanda diplomatik yetenekleri ve yerel yönetim becerilerini de zorunlu kılmıştır. Yinal, bölgedeki yerel güçlerle yaptığı anlaşmalar, ekonomik yatırımlar ve toplumsal yapıyı dengede tutma çabaları ile Hemedan'daki yönetimini sağlamlaştırmıştır.

İbrahim Yinal'ın Hemedan'daki hâkimiyeti, aynı zamanda Selçuklu Devleti'nin daha geniş bir stratejik vizyonu içinde önemli bir yer tutmuştur. Selçuklu İmparatorluğu, bu dönemde hem doğuda hem de batıda genişlemeye devam ederken, Hemedan gibi önemli bölgelerdeki hâkimiyet, imparatorluğun uzun vadeli güç dengelerini de etkilemiştir. İbrahim Yinal, sadece bir askeri lider değil, aynı zamanda bir devlet adamı olarak da Selçuklu'nun yükselen gücüne katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, İbrahim Yinal'ın Selçuklu Hanedanı'ndaki yeri ve Hemedan bölgesindeki hâkimiyeti, imparatorluğun askeri, ekonomik ve idari yapısına önemli katkılar sunmuş, bölgedeki Selçuklu hâkimiyetini pekiştirerek, devletin Batı'daki ilerleyişini kolaylaştırmıştır. Yinal, Selçuklu'nun güçlendirilmesinde kritik bir rol oynamış, dönemin askeri ve diplomatik stratejilerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Onun yönetimi altındaki Hemedan, Selçuklu Devleti'nin Orta Doğu'daki etkisinin artmasında ve stratejik pozisyonlarının güçlendirilmesinde önemli bir kilometre taşı olmuştur.

KAYNAKÇA

- AGACANOV, Sergey Grigoreviç, (2006). *Selçuklular*, Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BAYRAKTAR, Mehmet, (2013). *Medler ve Türkler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- BEYHÂKÎ, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i, (2019). *Târîh-i Beyhakî*, trk. trc. Necati Lügâl-haz. Hicabi Kırlangıç, TTKY, Ankara.
- DEMİRCİ, Mustafa, (2000). "İkta", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, 43-47.
- DONUK, Abdülkadir, (1988). *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Ünvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Ebû Abdullah Muhammed el-Azîmî, (2006). *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler H.430-538)*, Çev. Ali Sevim, TTKY, Ankara.
- Kıvâmüddîn Ebû İbrahim el-Feth b. Ali b. Muhammed el-Bündârî, (2016). *Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra*, Çev. Kıvameddin Bursa, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları (TTKY), Ankara.
- Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Ravendî, (1957). *Rahatü's-sudûr ve Ayetü's-sürûr*, Çev. Ahmet Ateş, TTKY, Ankara.
- GÜNER, Ahmet, (2001). "Kâkûyîler", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIV, 219-221.
- İbn Kesir, (2000). *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, XII, 182.
- Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, (2014). *el-Muntazam fî Tarihi'l-Ümem*, Çev. Ali Sevim, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*, TTKY, Ankara.
- Ebu'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm İbnü'l-Esîr, (1991). *el-Kâmil fî't-tarih*, Çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul, IX.
- Ebu İshak İbrahim b. Muhammed İstahrî, (2019). *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*, Çev. Murat Ağarı, *Ülkelerin Yolları*, Ayışığıkitapları Yayınları, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim, (1958). "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, 13, 117-130.
- KANAR, Mehmet, (2015). *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul.
- KAYA, Mahmut, (2000). "İskender", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, 555-557.
- Hamdullah Müstevfî Kazvinî, (1388). *Nüzhetü'l-kulûb*, Neş. Muhammed Debir Siyâkî, Kazvin.
- Hamdullah Müstevfî Kazvinî, (2019). *Âsârü'l-Bilâd ve Âhbâru'd-İbâd*, Çev. Murat Ağarı, Ayışığıkitapları Yayınları, İstanbul.
- Hamdullah Müstevfî Kazvinî, (2018). *Târih-i Güzide*, Çev. Mürsel Öztürk, TTKY, Ankara.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, (1993). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Kuruluş Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları (TTKY), Ankara.
- MERÇİL, Erdoğan, (1975). "Emir Savtekin", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 6, İstanbul.
- MERÇİL, Erdoğan, (1992). "Besâsîrî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, V, 528-529.
- MERÇİL, Erdoğan, (1992). "Büveyhîler", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VI, 496-500.
- NASIRABADÎ Gülseren Azar, (2020). "Büyük Selçuklu Dönemi'nde Hemedan'ın Siyasi Tarihi", *Selçuklu Araştırma Dergisi*, 12, 209-236.
- NEJABATÎ, Akram. (2014). "Osmanlı Hâkimiyetinde Hemedan (1724-1732)", (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarih Anabilim Dalı, İzmir).
- Zahîruddîn Nîşâbûrî, (2016). *Selçukname*, Çev. Ayşe Gül Fidan, Kopernik Yayınları, İstanbul 2018.
- ÖNGÜL, Ali, (2016). *Selçuklular Tarihi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, I.

- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, (2015). *Selçuklular*, İsam Yayınları, İstanbul.
- PİYADEOĞLU, Cihan, (2012). *Güneş Ülkesi Horasan: Büyük Selçuklu Dönemi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- PİYADEOĞLU, Cihan, (2020). *Büyük Selçuklular: Yeni Bir Devrin Başlangıcı*, Kronik Yayınları, İstanbul.
- PİYADEOĞLU, Cihan, (2013). “Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yinal”, *Türkiyat Mecmuası*, 23(2), 117-143.
- SARIÇAM, İbrahim, (2007). “Nihavend”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, 98-99.
- Sadreddin el-Hüseynî, (1999). *Ahbârü’l-Devleti’s-Selçukiyye*, Çev. Necati Lügan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- SEVİM, Ali ve Erdoğan Merçil, (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTKY, Ankara.
- SHAHBAZİ, A. Shapur. “DARIUS III. Darius I the Great,” *Encyclopaedia Iranica (EI)*, <http://www.iranicaonline.org/articles/darius-iii> (Erişim Tarihi 18 Mart 2023), VII, 41-50.
- Sıbt İbnü’l-Cevzî, (2011). *Miratü’z-Zaman fî Tarihi’l-Ayan*, Çev. Ali Sevim, *Miratü’z-Zaman fî Tarihi’l-Ayan’da Selçuklular*, TTKY, Ankara.
- STRANCE, Guy Le, (2015). *The Land of the Eastern Caliphate Mesopotamia, Persia, Central Asia from the Moslem Conquest to the time Timur*, Çev. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- SÜMER, Faruk, (1999). *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, I.
- SÜMER, Faruk, (2009). “Selçuklular”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, 365-371.
- SÜMER, Faruk, (2012) “Tuğrul Bey”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XLI, 344-346.
- TUFANTOZ, Abdurrahim, (2004). “Mervânîler”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, 230-232.
- TURAN, Osman, (2014). *Selçuklular Tarihi ve Türk –İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- YAZICI, Tahsin, (1998). “Hemedan”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, 183-185.
- YÜKSEL, Musa Şamil, (2010). “Türk Kültüründe “Levirat” ve Timurlularda Uygulanışı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3, Erzincan.